

NORRLAND OCH UMEÅ 2070

Lars Westin
CERUM, Umeå universitet
UTKAST 2015-05-11
REVIDERAD 2015-05-18

1. VISIONER OM FRAMTIDEN SOM DEL AV EN STADSPOLITIK¹

Vad är Norrland? Med Norrland menar vi här de fyra länen Västernorrland, Jämtland, Västerbotten och Norrbotten. Historiskt ingick även Gävleborgs län i "Norrlandsbegreppet". Vi menar dock att stora delar av Gästrikland i dag istället dragits in i Storstockholmsregionen. Gränsen mellan "Norrland" och Storstockholm är både bred och diffus. När vi räknar in hela Jämtland i Norrland ingår Härjedalen i regionen. Samtidigt utesluter vi Hälsingland. Gränsen, om den finns, går troligen någonstans i Härjedalen och Hälsingland. Gränsen förskjuts stadigt mot norr. Denna förskjutning och gränsens otydlighet reflekterar det faktum att det inte finns någon stark stad i Norra Sverige som liksom Stockholm i Svealandsregionen, Malmö/Köpenhamn i Skåne eller Göteborg i Västra Götaland kan utgöra en fokuspunkt och ett centrum för Norrland.

Tvärtom, genom historien har de ledande städerna i Norrland var och en efter en snabb tillväxtfas förr eller senare börjat stagnera och därefter inte lyckats förnya sig för att åter växa. Att städer går igenom sådana faser av stagnation är inte ovanligt. Framgångsrika städer lyckas däremot tas sig ur perioder av stagnation, de nyttjar de tillgångar man skapt under tillväxtfasen för att avveckla gamla strukturer och institutioner som byggdes upp under den tidigare eran. Strukturer som verkar hämmande när det krävs förnyelse.

Norrland är fyllt av stagnerande städer. Ingen stad har lyckats etablera sig som den långsiktigt centrala "hubben" i norra Sverige. Platsen där idéer, människor och finansiellt kapital möts och omsätts, där initiativ tas inom företagande, kultur och kunskap, där mötesplatser och visionerna om framtiden skapas. En plats dit Norrlands kommunikationer naturligt samlas. Det är om detta denna rapport handlar.

¹ Denna rapport har tagits fram med finansiering från och i samverkan med SKANSKA inom projektet "Norrland – Umeå 2070". I projektet har ett antal workshops genomförts under ledning av Katrin Sten från CERUM med studenter från Umeå universitet samt föreläsare från CERUM och SKANSKA. Vi tackar alla inblandade för deras medverkan.

Rapporten handlar om Umeå. Den handlar därför om ett norrländskt undantag. Den enda staden i Norrland som lyckats upprätthålla tillväxt sedan slutet av 1800-talet. Med sina 120 000 invånare i kommunen är Umeå den största kommunen i Norrland, men i ett större europeiskt och internationellt perspektiv är Umeå givetvis fortfarande en relativt liten stad.

Det är därför enkelt att mot den historiska bakgrunden av stagnerande stadsbyggande i Norrland inta positionen att även Umeå till sist kommer att stagnera. Man kan förvänta sig att de strukturer som hittills varit gynnsamma för Umeås tillväxt kommer att skapa en elit som inte vill släppa fram det nya, det som krävs för att Umeå ska fortsätta att växa. Studerar man debatten om Norrland kan någon kanske även hävda att det på ett regionalt plan finns ett motstånd mot tanken på en större stad i Norrland, att de norrländska städernas oförmåga att åstadkomma uthållig tillväxt är ett svar på en ovilja att öppna upp för en samlad, tätare omfattande stadsbebyggelse i någon del av regionen. Andra skulle kunna hävda att det finns ett strukturellt problem i regionen kopplat till den rika förekomsten av naturresurser. Naturresursutvinningen har i det perspektivet skapat en kultur där kvinnor inte verkar trivas och ett kapitalflöde ut ur regionen som därmed inte bidragit till etablerandet av en inomregional kapitalbildning, en tillräckligt stark entreprenöriell kultur och en dynamisk fastighetsmarknad. Det som kallas för "Naturresursernas förbannelse".

Rubriken "Norrland och Umeå 2070" kan i det perspektivet av många givetvis ses som en provokation. Varför diskutera en region och en stads möjliga situation och egenskaper sådana de kan gestalta sig om 55 år? Varför skulle något i Norrland ändras? Historien om de norrländska städerna pekar som sagt var starkt mot att även Umeå snart kommer att stagnera. Kanske lyckas någon annan av de norrländska städerna därefter växa ett tag – för att sedan stagnera. Javisst, skulle man säga, Norrland hade en snabb och unik befolkningstillväxt under de hundra åren från 1850 till 1950, men därefter har befolkningstalet långsamt minskat och så kommer det att vara i framtiden. Stora städer är inte något som hör Norrland till. I den uppfattningen skulle man även kunna få stöd av företrädare utanför regionen som gärna ser Norrland som en exotisk vildmark.

I det följande utmanar vi den ståndpunkten. Vi gör ett försök att identifiera möjliga framtider för staden Umeå fram till 2070. Vi hävdar dessutom att för en stad i Norrland, och för Norrland, är befolkningsutvecklingen en avgörande variabel. Framtidsvisionen blir därmed en del av stadens och Norrlands politik för att möjliggöra sin egen tillväxt.

Det är däremot känsligt att göra befolkningsprognoser i Sverige. Försökte man inte göra prognoser och scenarier för den framtida befolkningsutvecklingen i kommuner och regioner på sjuttitalet? Prognoser som visade att summan av de regionala prognoserna vida översteg den nationella prognosen? Javisst, men frågan är om det var fel att göra prognoser även om de inte slog in? Det finns två svar på påståendet att befolkningsprognoser är fel.

Det ena svaret är att betrakta Norrland och Umeå för 55 år sedan, dvs år 1960. Vad har förändrats och vad har inte förändrats? Många prognoser om framtiden i Norrland från den tiden har visat sig överskatta den faktiska befolkningstillväxten. Umeås tillväxt är kanske enda undantaget i motsatt riktning. Den intressantaste frågan är givetvis istället vad i den norrländska ekonomin som hämmat regionens utveckling sedan 1960? Världens befolkning

har vuxit och även Sveriges befolkning - men inte Norrlands befolkning. Uppenbarligen lyckades man inte då förstå vilka faktorer som skulle komma att hämma utvecklingen. Alternativt förstod man, men lyckades inte åstadkomma den förändring som krävdes. Frågan är givetvis hur Norrland lyckats skapa en ekonomi som haft så svårt att attrahera människor? Det är ett ämne vi återkommer till i nästa avsnitt.

Det andra svaret är kopplat till politik. Uppenbarligen överskattade många kommuner och regioner under sextioalet sin förmåga att attrahera människor. Det gällde för många av Norrlands kommuner men det gällde faktiskt även Stockholms kommun.

Stockholms kommuns invånarantal minskar med bilens intåg från slutet av 1950-talet till förmån för kranskommunerna. Kommunen inleder då med stor vanda en lång process av förnyelse för att attrahera arbetstillfällen och boende. Det tar närapå fyrtio år för kommunen att lyckats attrahera befolkning så att man når tillbaka till sextioalets befolkningstal. Liksom Stockholm fick många mindre kommuner på långt avstånd från städer även se sin befolkning minska. Det gäller många kommuner i Norrlands inland. Kommuner som inte kunde räkna sig som kranskommuner till en större stad eftersom sådana städer inte fanns i Norrland. Det var en befolkningsutveckling som resulterat i att de kommunerna är åter till befolkningstal från tjugo- och trettioalet. Men inte mer – de är inte tömda. Några kommuner har klarat sig bättre, de har tänkt om och drömmer inte tillbaka till 1950-talets arbeten i skogen och gruvorna. De har utvecklat en servicenäring baserad på turism och fastighetsutveckling.

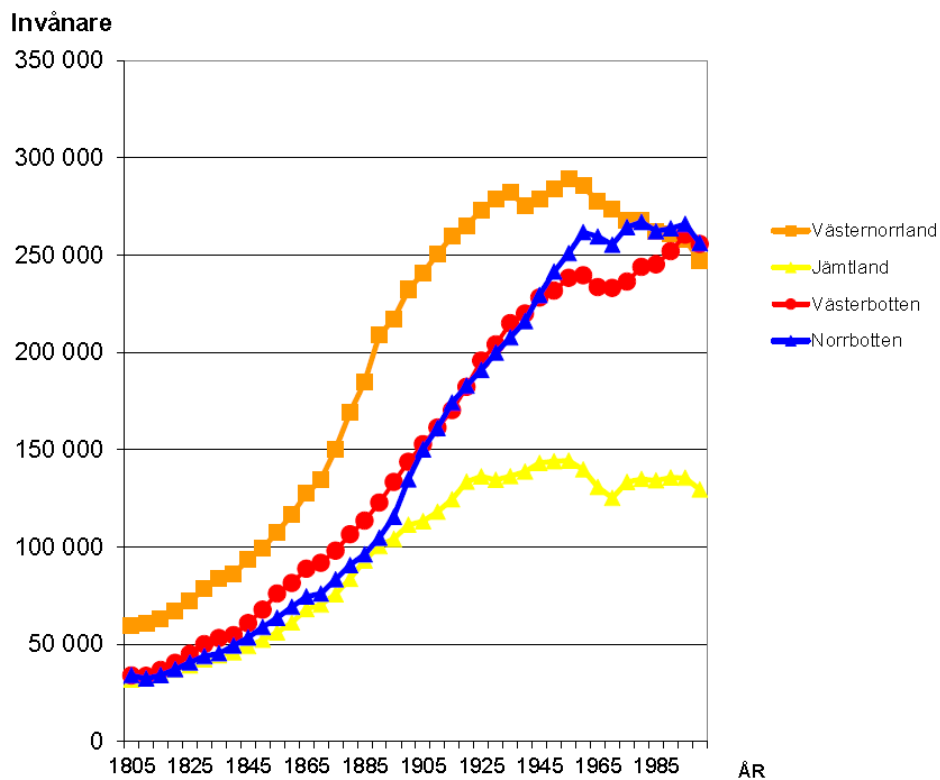
Tvärtom bör vi se intresset på sextioalet för att prognosticera, försöka behålla och attrahera människor runt om i landet som ett sundhetstecken. För många politiker och intressenter var det uppenbart att automatiseringen av skogs- och gruvnäringarna innebar att behovet av arbetskraft i de delar av landet som var specialiserat inom dessa näringar skulle minska. Det gällde att attrahera nya arbetsplatser. Arbetsplatser som hade människor som sin marknad och som behövde människor. Det var en sund reaktion – en regional utveckling som dittills varit baserad på ett överflöd av naturresurser krävde nu humankapital och fastigheter. Men det lyckades vanligen alltså inte.

2. NORRLAND - EN HISTORIA OM NATUR OCH KULTUR

Om vi åter går tillbaka och betraktar perioden från 1960 fram till idag, är det första vi ser att Norrlands befolkning minskat. Det andra är att Umeås roll i regionen förändrats. Kommunen är numera den största kommunen, från att år 1960 varit mindre än flera andra Norrlandsstäder. Umeås tillväxt har i sin tur medfört att Västerbotten nu årligen slår sitt tidigare befolkningsrekord. Västerbotten är nu dessutom det största länet i Norrland. År 1960 var både Västernorrland och Norrbottens län större. Det pågår alltså en betydande omstrukturering inom Norrland. På dryga femtio år har mycket förändrats. Däremot har Norrlands samlade position snarare försvagats. Var hittar vi rötterna till detta?

Norrland har liksom större delen av Skandinavien en befolkningshistoria som kan dateras till ca 8 000 år f.k. och inlandsisens tillbakadragande. Med isens tillbakagång började

landhöjningen och regionen befolkades. Tecken på långväga handel och hantverk finns från lång tid tillbaka. Men koloniseringen och stadsbildningen i såväl Sverige som i Norrland var därmed både senare och långsammare än i övriga Europa, som inte var täckt av is och som präglades av ett gynnsammare klimat. Medan stadsbildningen i centrala Europa tog fart under 1200-talet var det först under 1400-talet som den skedde i Svealand och södra Finland i och med att Stockholm, Åbo och Gävle formellt fick stadsrättigheter. Längs norrlandskusten och den finska kusten av Bottenviken dröjer stadsbildningen till 1600-talet. Då etableras t.ex. Härnösand, Sundsvall, Umeå, Piteå, Luleå. Det görs av centralmakten i det Sverige som försöker formera sig för att säkra kontrollen över den diffusa nordliga regionen och dess naturresurser i relation till ryska intressen. Men de nyanlagda städerna för en relativt tynade tillvaro ända fram till första hälften av 1800-talet, när den internationella efterfrågan på timmer ökar med industrialiseringen i England. Norrland och dess naturresurser blir nu mycket intressanta och efterfrågan på arbetskraft för att exportera skogsresurserna ökar. Som framgår av Figur 1 går regionen därmed in i en period av kraftig befolkningstillväxt.

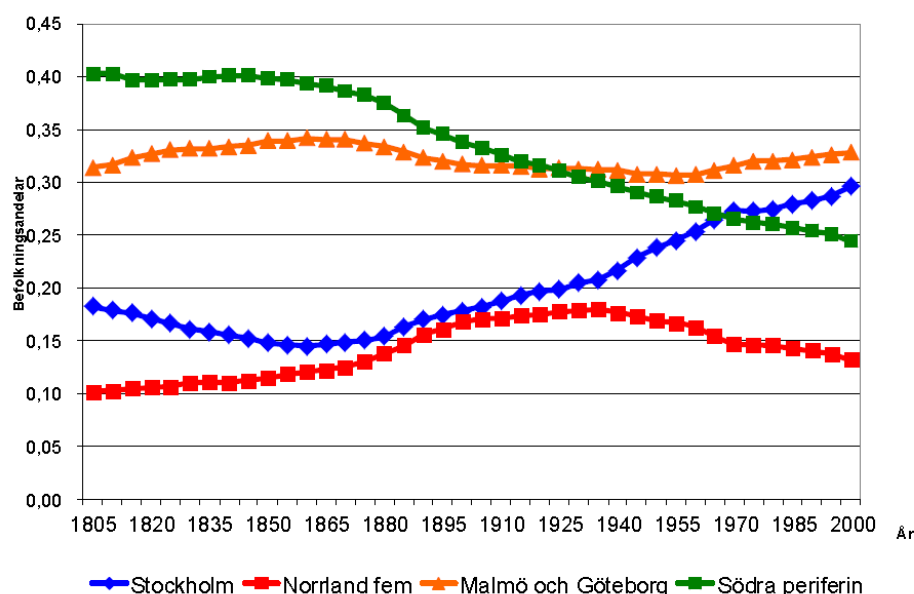
Figur 1. Befolkningsutvecklingen i de fyra norrlandslänen 1805-2000. Data från SCB.

Av figuren är det uppenbart hur inflyttningen och befolkningstillväxten inledningsvis har sitt epicentrum i Västernorrland. Sundsvallsregionen och Ångermanälven ser sågverken växa upp. Sundsvall framstår snabbt som det naturliga stadsalternativet i norra Sverige. Tidigare centra som Hudiksvall och Härnösand passeras befolkningsmässigt av det växande Sundsvall och dess starka ekonomi.

Men inflyttningen fortsätter även längre norrut. Norrland blir alltmer ett alternativ till att emigrera till USA. Från 1870-talet byggs med allt större insatser det norrländska järnvägsnätet ut. Vid sekelskiftet har järnvägen nått Kiruna. Tillsammans med den tekniska utvecklingen inom järnframställning innebär det att förutom skogen nu även malmen blir en viktig exportvara från norra Sverige. Både Norrbotten och Västerbotten öppnas upp för inflyttning. Jordbruket växer med nyodlingar långt upp mot fjälltrakterna.

Tjugo- och trettiotalens ekonomiska problem märks ur det här perspektivet inte så mycket i Norr- och Västerbotten. Däremot ser vi i Figur 1 att de jord- och skogsbruksintensiva länen Jämtland och Västernorrland tenderar att stagnera redan under tjugotalet. Det är tecken på att de rikedomar som skapades under den intensiva sågverksfasen inte kommer till arbete i en förnyelse av industrin i de två länen. I det jordbruksintensiva Jämtland tog man ofta istället avstånd till en snabb industrialisering. En sådan ansågs hota den framväxande turistnäringen. I Västernorrland är bilden mer blandad. Länets skogsnäring var konjunkturkänslig samtidigt som mycket tyder på att de förmögenheter som den skapade inte på ett uthålligt sätt styrdes mot och sattes i arbete för att utveckla en bredare industrialisering och en utveckling av servicenäringarna i t.ex. Sundsvall. Istället ökade kapitalflödet till Stockholm. Med förbättrade kommunikationer kom Stockholm allt närmare Sundsvallsregionen. Stockholms ekonomi var större och mer dynamisk och de för nationen centrala statliga, kunskapsgenererande, kulturella och finansiella institutionerna samlades i ökad grad i staden. Stockholm blev allt mer attraktivt och tillgängligt för den som skapat sig en förmögenhet på de norrländska naturresurserna.

De två södra norrlandslänen återhämtar sig dock under och efter andra världskriget. Men efter 1950 inleds den långvariga period av försämrad konkurrenskraft som länen inte ännu inte återhämtat sig ifrån. Det gäller framförallt Västernorrland. För att förstå vad som händer kan det vara lämpligt att studera den större bilden när det gäller svensk regional utveckling.

Figur 2. Befolkningsandelar i Sveriges Storregioner 1805-2000. Data från SCB.

Av Figur 2 framgår Norrlands utveckling som befolkningens andel av den totala svenska befolkningen. Under perioden växer givetvis den samlade svenska befolkningen men inom den tillväxten sker en geografisk omfördelning av befolkningens tyngdpunkt. Det första att observera är den region som kallas "Södra periferin". Det är ett område från Blekinge, över Småland, Skaraborg och upp till och med Värmland. En region mellan centralpunkterna Stockholm, Malmö och Göteborg. Det framgår tydligt hur den regionen runt 1860 börjar förlora befolkningsandelar till övriga Sverige. Det är utbyggnaden av järnvägsnätet i södra Sverige som gör det "enklare" att lämna regionen till förmån för städer som Chicago i USA, Stockholm och Göteborg. Chicago, eller "Swedetown" blir nu den stad i världen som har näst flest svenskar. Flest har det nu snabbt växande Stockholm. Med den nya infrastruktur av järnvägsspår som leder stora flöden av information, varor, människor och kapital in till huvudstaden samt den stadssanering som inleds med nya avlopps- och renhållningssystem, påbörjas en hundraårig tillväxtfas för Stockholm.

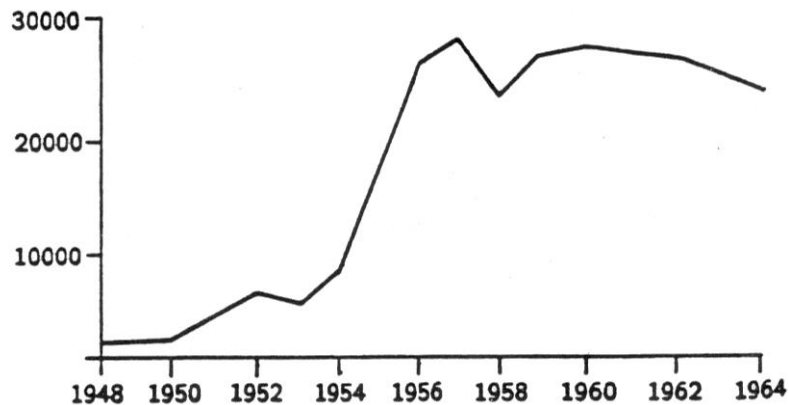
Den tillväxten stoppas som vi berört tillfälligt när det gäller Stockholms kommun av nedgången från 1960 och fram till inledningen av det nya seklet. För Storstockholmsregionen har tillväxten däremot fortsatt in till idag. Snart bor hälften av Sveriges befolkning i det som kan betecknas som Storstockholm. Av figuren framgår även att sammantaget omfattar Malmö och Göteborgsregionerna under de tvåhundra åren intressant nog nästan en konstant och oförändrad andel av Sveriges befolkning. Det är Stockholm och Norrland som ökar när den södra periferin går tillbaka.

Norrlands befolkning och dess befolkningsandel växer således snabbt under perioden från mitten av adertonhundratalet till mitten av nittonhundratalet. I figurens "Norrland fem" ingår här även Gävleborgs län i Norrlandsregionen, såsom det gjorde i periodens inledning. Men medan Storstockholmsregionen fortsätter att växa runt och efter andra världskriget, tappade Norrland i tillväxttakt för att efter andra världskriget göra den "Södra periferin" sällskap – befolkningens andel minskar.

Vi har redan berört något det som kan förklara denna relativa, men även absoluta, stagnation i den norrländska befolkningsutvecklingen. Centrum för regionens finans- och fastighetsmarknader försvagas och förflyttas redan runt 1900-talets inledning alltmer mot Stockholm. Kultur- och kunskapsinstitutionerna koncentreras även de till Uppsala och Stockholm medan städer i Norrland, som Härnösand och Piteå, som redan under 1700-talet hade en kunskapsorienterad profil inte lyckas utveckla och stärka den profilen.

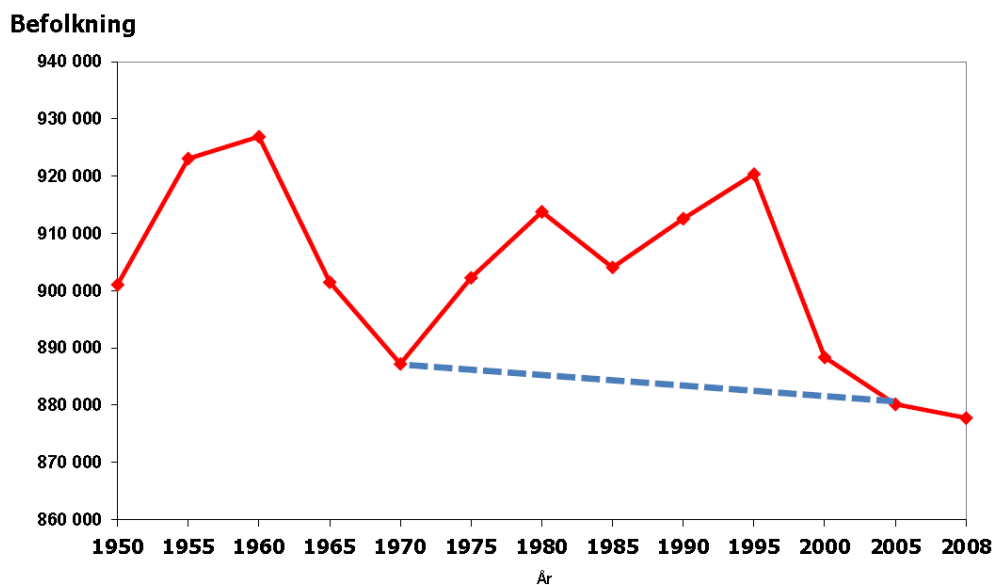
Men dessutom sker nu alltså en teknisk förändring inom skogsbruket men även inom jordbruk och gruvnäringen. Av Figur 3 framgår som ett exempel på detta den omfattande försäljningen av motorsågar i Sverige under femtiotalets andra hälft.

Motsvarande grafer kan göras för jordbrukstraktorer, lastbilar, personbilar mm. Transport- och motortekniken hade utvecklats mycket snabbt under andra världskriget. Omfattande förflyttningar av personer och maskiner vanligen under livsavgörande och ansträngande förutsättningar drev på innovationsförmågan. Det var teknik som anpassades till och kom att passa perfekt i de arbetsintensiva näringarna i Norrland med det utvecklade vägnät som sammanband en ofta relativt gles och utspridd befolkning.

Figur 3. Försäljning av motorsågar i Sverige. Källa: J. Hjelm, 1991, Skogsarbetarna och motorsågen : en studie av arbetsliv och teknisk förändring, Arkiv förlag.

Norrland möter således efter kriget en våg av mekanisering inom de branscher som var fundamentala för skapandet av regionens förädlingsvärde och sysselsättning. Det sker efter massiv befolkningstillväxt fram till femtiotalet då de fyra norrlandslänen som mest nådde ett befolkningstal i närheten av 930 000 invånare. Idag är befolkningen i de fyra länen 50 000 färre. Studerar vi åter grafen i Figur 1 ser vi att det framförallt var i Västernorrland som befolkningen minskade. Länet inleder i mitten av femtiotalet en drygt femtioårig period med minskande befolkning och oförmåga till förnyelse. Till det allvarliga hör att i Västernorrland fanns Sundsvall som då fortfarande var Norrlands största stad.

Figur 4. Den samlade befolkningsutvecklingen i de fyra länen Västernorrland, Jämtland, Västerbotten och Norrbotten. Data från SCB.

Av Figur 4 framgår det kraftiga befolkningstapp som skedde i Norrland under 1960-talet. Sextiotalet kom att förknippas med den omstrukturering som kallades "Alla måste söderut". Den skyldes på dåtidens AMS, Arbetsmarknadsstyrelsen, men var en kombinerad effekt av en teknisk utveckling och en sent urbaniserad regions oförmåga att utveckla intressanta stadsalternativ för den arbetskraft som inte längre behövdes i naturresursnäringarna.

Faktum är att grafen i Figur 4 även kan användas för att beskriva utvecklingen i Stockholms kommun relativt väl, i alla fall inledningsvis. Stockholms kommun drabbades även den av bilens tekniska utveckling. Bilismen gjorde det möjligt för de allt rikare svenskarna som unnade sig större hus och lägenheter att bosätta sig i kranskommunerna. I Stockholms kranskommuner kom därmed såväl norrlänningar som tidigare bosatta innanför tullarna att samlas. Motsvarande förlopp kunde även observeras runt de norrländska städerna. De städerna var dock genomgående för små för att deras ekonomier skulle kunna svälja alla som lämnade naturresursnäringarna. Norrland förlorade sitt humankapital.

Men det kom som framgår även en vändning i Norrland runt 1970. Den var inte så mycket resultatet av en "grön våg" som av den utbyggnad av den offentliga sektorn som genomfördes i Sverige. Den "gröna vågen" innebar framförallt att en utflyttning skedde från de centrala och ålderstigna delarna till de nya villaområdena i städernas utkanter. Det hade som nämnts pågått ett tag, men flödet blev extra kraftigt i början av sjuttioalet. Med den offentliga sektorns tillväxt runt om i landet uppstod en viss återflyttning till framförallt mellanstora städer som nu blev servicecentra för omkringliggande mindre städer och landsbygd. Sverige var nu ett av världens rikaste länder och den moderna välfärdsstaten byggdes raskt ut. Arbete erbjöds inom skolor, vård och omsorg. Nya universitet och högskolor etablerades i flera regioncentra varför det inte längre var nödvändigt att vistas i Stockholm, Uppsala, Lund och Göteborg för att skaffa sig en längre utbildning.

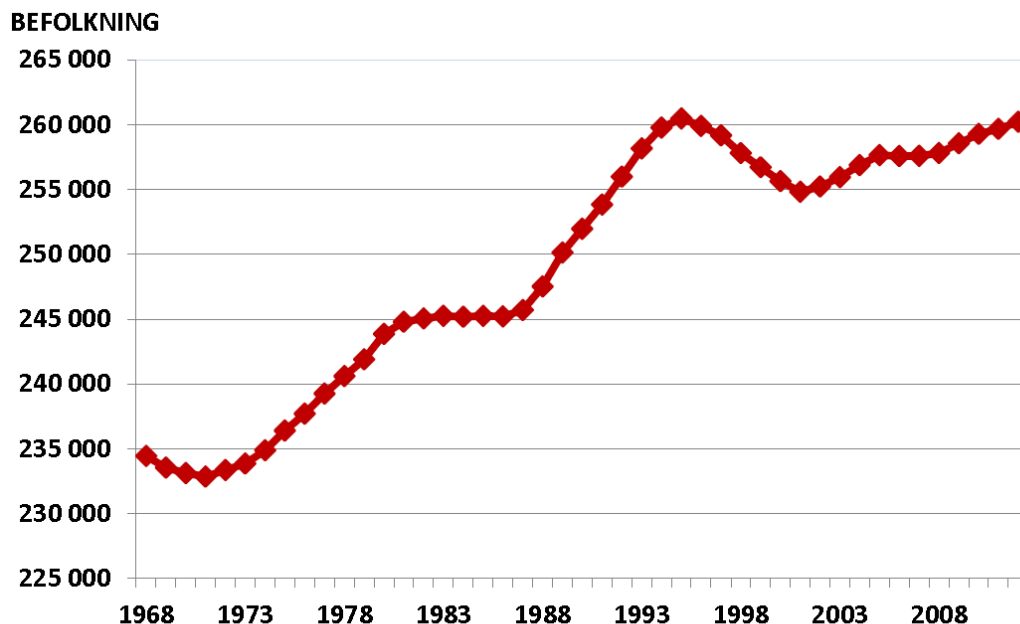
Utbyggnaden av den offentliga sektorn i Sverige fortgick fram till finanskrisen 1990. Då blev det klart att Sverige inte hade förmått att ställa om till den förändrade internationella situationen efter andra världskriget där nya industriländer i "tredje världen" tillverkade kvalificerade produkter till betydligt lägre löner än i Sverige. Utbyggnaden av den offentliga sektorn i Sverige hade i betydande grad genomförts med resurser upplånade på den internationella finansmarknaden. Marknaden tvekade runt 1990 om Sverige skulle klara av att betala tillbaka.

Sverige tvingade därmed drastiskt att bryta med sjuttioalets politik. Detta sker samtidigt som Sovjetunionen kollapsar och Sveriges näringsliv utsätts för ytterligare konkurrens från närmare håll än Korea och Brasilien. I de baltiska staterna på andra sidan Östersjön arbetade man med löner som var en femtedel av motsvarande svenska löner. Dessutom försvann ett starkt motiv att upprätthålla den militära beredskap som byggdes upp i norra Sverige under kalla kriget. Av Figur 4 framgår tydligt hur de fyra norrlandslänen återigen tappar i attraktivitet och hur befolkningen minskar till nivåer som kommer att ligga under sextiotalets "krisår". Satsningen på en utbyggnad av den offentliga sektorn, på högre utbildning, industrialisering med hjälp av lokaliseringstöd under sjuttioalets inledning, utlokaliseringen av statliga verk och det stöd till regionens ekonomi som den militära

strukturen innebar till följd av hotet från Sovjet, visade sig inte ha varit kraftfulla nog och rätt inriktade för att skapa ett attraktivt Norrland.

Nedgången under nittiotalet slog mot samtliga fyra norrlandslän. Finanskrisen innebar även att den svenska befolkningstillväxten nästan stannade av. Ett nytt mönster av flyttningar växte fram med en mycket stark inflyttning till de tre tjänsteorienterade svenska storstäderna med sina IT- och designföretag. Inte ens de mellanstora städer som nu hade universitet och högskolor klarade sig i den konkurrensen.

Den svenska ekonomin ställdes relativt snabbt om mot kunskapsintensiv, teknik- och serviceorienterad produktion. Det räckte däremot inte längre att vara en mellanstor svensk stad för att klara konkurrensen med de större, effektivare och mer attraktiva arbetsmarknaderna.

Figur 5. Befolkningsutveckling i Västerbotten. Data från SCB.

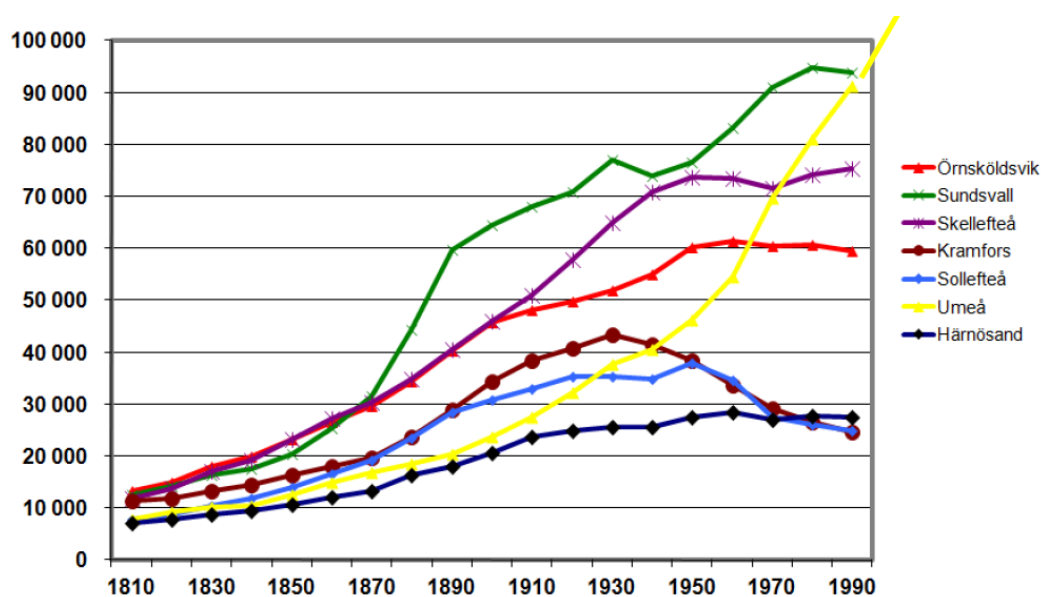
I Norrland var Västerbotten det län som snabbast kom att återhämta sig från 90-talskrisen. Efter en nedgång under mitten av 1990-talet vänder befolkningstillväxten åter upp i inledningen av det nya seklet. Länet passerade därmed både Norrbotten och Västernorrland och blev det störst länet i regionen. Den förflyttning av tyngdpunkten i Norrland från Västernorrland och Norrbotten mot Västerbotten som redan hade inletts åren runt 1950 blev därmed alltmer tydlig. För Norrland var det inget eftersträvansvärt i sig. Det var mer ett tecken på att de två län som starkast var specialiserade på skogsnäringar respektive gruvnäringar inte lyckats genomföra den omställning mot stadsnäringar som var nödvändig för att länen skulle behålla den attraktivitet man haft sedan mitten av 1800-talet.

Västerbotten fortsatte däremot att växa. Även de tre övriga länen har börja vända negativa befolkningstal till positiva. Tillväxttakten är trots det fortfarande betydligt lägre än för genomsnittet i Sverige, vilket innebar att länets och hela Norrlands andel av Sveriges befolkning fortsätter att minska. Länet nådde däremot sitt tidigare befolkningsrekord och Västerbotten är nu det enda län i Norrland som befinner sig i en historiskt sett befolkningsmässig topp. Det har aldrig tidigare bott så många människor i Västerbotten. Vad skiljer då Västerbotten från övriga norrlandslän?

3. UMEÅ - DEN EUROPEISKA KULTURHUVUDSTADEN

År 2014 var Umeå en av Europas Kulturhuvudstäder. År 1998 hade Stockholm varit Sveriges första kulturhuvudstad. Dessförinnan var Köpenhamn dansk Kulturhuvudstad. Man kan således argumentera för att när det var dags för Sverige att utse en efterföljare till Stockholm var det svårt att utse Malmö eller Lund som samtidigt tillsammans med Köpenhamn såg sig som en del av Öresundsregionen. Men det var inte helt självklart att någon annan stad än Lund i Sverige skulle anta utmaningen samt dessutom kunna presentera ett konkurrenskraftigt alternativ. Lund borde vara den naturliga kandidaten. Umeå valdes dock och staden har lyckats genomföra ett år fyllt av händelser och, som väntat, även fyllt av debatt om kulturens roll i staden.

Hur kommer det sig att en stad i Norrland vars regionala specialisering varit så hårt knuten till naturresursnäringarna lyckats erbjuda en stadsbildning som trots sin litenhet förmått genomföra ett europeiskt kulturhuvudstadsår? Det är dags att återvända till det norrländska undantaget.

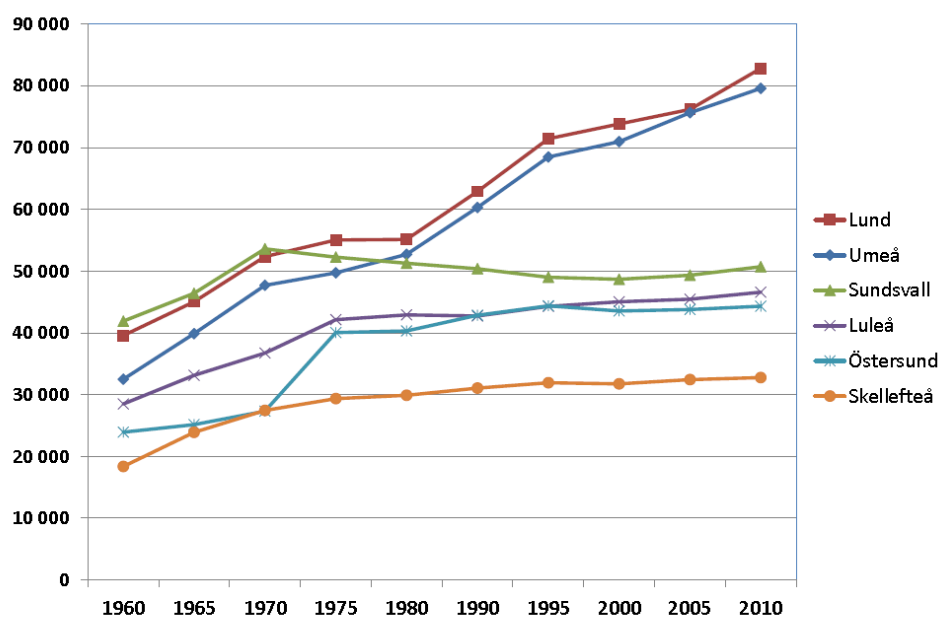

Figur 6. Befolkningsutveckling i några kommuner i Västerbotten och Västernorrland. Gränser enligt nuvarande kommunindelning. Data från DDB, Umeå universitet.

Som framgår av Figur 6 är Umeås befolkningstillväxt ett tydligt undantag i det norrländska stadssystemets historia. Staden var relativt liten vid branden 1888 men visar liksom övriga städer upp en viss tillväxt när efterfrågan på naturresurser ökar. Sundsvall växer däremot, som vi berört, snabbt under 1800-talets senare år och träder vid sekelskiftet fram som Norrlands tydliga centrum. Utbildningsstaden, residensstaden och biskopssätet Härnösand uppfattar sig kanske själv som ett centrum, men framstår i ett längre perspektiv däremot inte som ett riktigt "huvudstadsalternativ" för Norrland. Under första hälften av 1900-talet växer däremot vid sidan om Sundsvall industri- och handelsstäderna Skellefteå och Örnsköldsvik fram som viktiga städer i regionen. Skellefteå växer i takt med att Bolidenfälten exploateras men i staden utvecklas även en omfattande tillverkningsindustri. I handelsstaden Örnsköldsvik etableras även där industrier som når ut på den internationella världsmarknaden.

Med trettiotalskrisen ser man tydligt hur städerna Kramfors och Sollefteå i Västernorrland först stagnerar för att senare börja förlora befolkning. Även Sundsvall känner av trettiotalskrisen och det är nästan så att det industriellt starka Skellefteå tar över rollen som den ledande staden i regionen. Men efter kriget möter både Skellefteå och Örnsköldsvik en period av långvarig stagnation medan Sundsvall åter börjar växa. Det sker dock i ett Västernorrland som samtidigt inleder sin långa nedgångsperiod. Sundsvall klarar inte av att ensamt växa tillräckligt snabbt för att kompensera för mekaniseringen i skogen.

Även Umeå påverkas några år negativt av trettiotalskrisen men det blir endast ett kortare hack i en långsiktigt uthållig tillväxtkurva. När staden efter kriget lyckas attrahera universitet fortsätter den långa tillväxtfasen och Umeå passerar inom loppet av fyrtio år såväl Örnsköldsvik, som Skellefteå och slutligen Sundsvall. Under innevarande år har Umeåregionens arbetsmarknad även passerat Sundsvallsregionens arbetsmarknad i storlek.

Figur 7. Befolkningsutveckling i ett antal norrländska tätorter efter 1960. Jämförelse med Lunds tätort. Data: SCB

Det gemensamma draget som framkommer här är alltså hur de norrländska städerna en efter en stagnerar i sin oförmåga att förnya sig själva. Umeå är hela tiden undantaget som fortsätter att växa. Det mönstret blir ännu tydligare om vi studerar utvecklingen i städernas tätorter så som det framkommer i Figur 7.

Umeå som undantaget i Norrland förstärks ytterligare. Om de övriga städerna stagnerar vid olika tillfällen under 1900-talet så fortsätter trots det deras centrala tätorter att växa - men i princip endast fram till inledningen av 1970-talet. Efter 1975 är det endast Umeå tätort som växer på ett tydligt sätt. Intressant nog växer tätorten i takt med Lunds tätort, universitetsstaden och konkurrenten om att bli Sveriges alternativ som Europeisk kulturhuvudstad år 2014.

Det faktum att tätorterna i Norrlands större kommuner slutar växa under sjuttioalet hänger säkerligen samman med samma process som drabbade Stockholms kommun. Svensarna blev allt rikare och bilen gjorde det möjligt att välja den amerikanska vägen med större villor i förorten och en pendling till arbete i tätorten. Bostadsfinansieringen gjorde det fördelaktigt att bygga villor utanför städerna samtidigt som reseavdragen i deklarationen gjorde resan till arbetet skattemässigt fördelaktigt. I de norrländska kommunerna innebär däremot försvagningen av tätorterna vanligen inte att kommunerna eller regionen som helhet fortsätter att växa. Det vanliga är istället att såväl kommun som tätort stagnerar.

4. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR EN UTHÅLLIG TILLVÄXT I NORRLAND

Vad är då tillväxt och hur skapar man en långsiktigt uthållig tillväxt – t.ex. till 2070 för en stad och dess region? Tillväxt handlar om tillgångar. Växande städer och regioner lyckas attrahera de tillgångar som är centrala för en specialisering som ger absoluta och komparativa fördelar inom branscher med en idag globalt växande efterfrågan. I Norrland fanns naturresurserna och det var i takt med att sjöfarten och järnvägarna byggdes ut som naturresurserna kunde kombineras med inflyttat humankapital och lämplig teknik för att skapa en region som framgångsrikt utvecklade sina fördelar inom naturresursnäringarna.

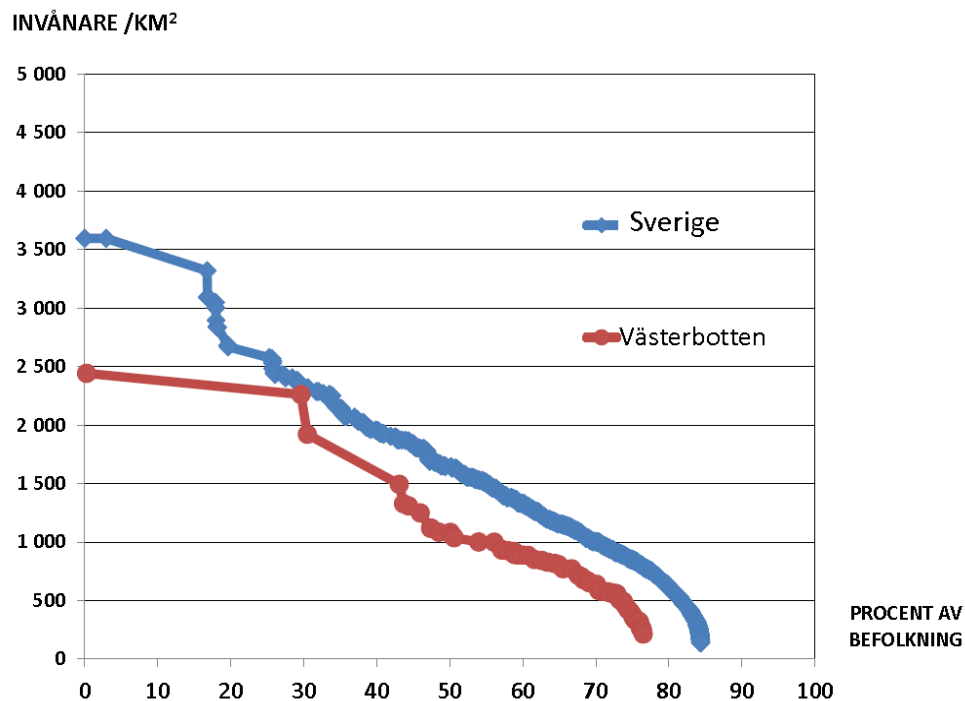
En del av röntan från naturresurserna gick till löner och skatter som återinvesterades i regionen inom stadsutveckling, industrier, en växande servicesektor, skolor, vård och omsorg. Men en annan del av röntan gick till den nationella administrationen och de finans- och fastighetsmarknader som växte fram i huvudstaden. Ytterligare en del av röntan gick till att bygga nationens regionala centra. Genom åren har Umeå varit framgångsrikt på att attrahera sådana investeringar inom militärväsende, sjukvård, rättsskipning, utbildning och kultur. Samtidigt har i staden skapats ett antal industriella innovationer som bidragit till att balansera den statliga närvaron med en industriell sida. Det har medfört att den politiska situationen i staden länge präglats av mångfald. Det har varit svårt för någon grupp att ensamt under längre tid dominera stadens offentliga, industriella och politiska liv – att formera en stabil elit.

När mekaniseringen av naturresursindustrin utmanade ledande skikt i flertalet av Norrlands städer kunde Umeå fortsätta och förstärka sin för regionen relativt unika specialisering mot

human- och kunskapsintensiv verksamhet. Det blev särskilt tydligt när hela Sverige under åttiotalet tvingades genomgå en transformation från en något föråldrad industrination över till en mer högteknologisk och kunskapsorienterad ekonomi.

De nya branscherna var samtidigt i betydligt lägre grad beroende av närhet till naturresurser. Istället blev det mänskliga mötet och mängden information i omlopp avgörande för valet av lokalisering. Företag sökte sig till miljöer specialiserade på utbildad arbetskraft och den utbildade arbetskraften sökte sig till miljöer med annan utbildad arbetskraft. Detta för att ständigt kunna förnya sin kompetens och ta del av ett allt mer globaliserat informationsflöde.

Därmed blev städerna storlek, deras utbildningsutbud och möjligheten att möta och interagera med många människor en avgörande lokaliseringsfördel såväl för företag som för arbetskraften.

Figur 8. Fördelningen av befolkningen i Sverige och Västerbotten på tätorter av olika täthet. Mätt som invånare per km² år 2005. Data från SCB.

Norrlands efterkrigsutveckling med stagnerande städer och stagnerande tätorter blev därmed en avgörande konkurrensnackdel för regionen. Av Figur 8 framgår fördelningen av befolkningen i Västerbotten och Sverige över tätorter med olika grader av täthet. Figuren illustrerar tre fakta. För det första bor det något fler utanför tätorter i Västerbotten än i Sverige som helhet. Det är inte oväntat men faktum är att skillnaden inte är av avgörande betydelse. Det är inte så att boendet utom tätort är avsevärt mycket mer omfattande i Västerbotten än i övriga landet. För det andra är fördelningen över olika grader av täthet relativt lika i Västerbotten och övriga Sverige. Den avgörande skillnaden återfinns däremot

för det tredje i den tätare delen av tätortsstrukturen. Umeå är den tätaste tätorten i Norrland. Den är däremot betydligt glesare än tätorterna Lund, Uppsala, Stockholm m.fl. Sammantaget visar det att medan det är fullt möjligt att bo gles och i mindre täta tätorter i Norrland så erbjuder inte Norrland någon form av riktigt tät stadsbebyggelse.

Det är här Umeås utmaning blir intressant. Under nuvarande förutsättningar erbjuder inte Norrland den form av miljöer som en växande del av såväl Sveriges som världens befolkning efterfrågar. I Norrland är det hittills endast Umeå som tydligt visat att man vill anta den utmaningen, att man kan tänka sig att omvandla staden för att svara mot en förändrad efterfrågan på boende. Norrland är därmed sårbart när efterfrågan på täthet ökar. Det ensidiga erbjudandet av mindre och glesare boendemiljöer är uttryck för en begränsad mångfald. Den dag en ny bilism växer fram, kanske med självstyrande och solcellsdrivna bilar, står Norrland väl rustat för att erbjuda ett utglesat boende. För närvarande är dock Norrlands portfölj av boendialternativ inte tillräckligt diversifierad. Utmaningen är att skapa ökad tillväxt genom att komplettera erbjudandet med det segment som saknas, det tätare boendet.

Vi ska närmare studera utmaningen att erbjuda täthet. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att Umeås förmåga att anta den utmaningen och skapa ett norrländskt alternativ till storstäderna i övriga Europa inte försämras av att fler städer i regionen bryter med den period av stagnation som präglat norrländskt stadsbyggande. Tvärtom, ju fortare Norrland ställer om från sitt nuvarande fokus på naturresurser till ett fokus på människor och stadsbyggnad desto lättare torde det vara för Umeå och för Norrland att fortsätta sin tillväxt.

5. MÖJLIGHETER – NORRLAND OCH UMEÅ 2070

Humankapitalet har tillsammans med regioners förmåga att anpassa sina institutioner, dvs sitt sociala kapital, till förändrade förutsättningar blivit de avgörande tillgångarna för att skapa tillväxt i regionen. Mycket tyder således på att Norrlands huvudproblem just är regionens oförmåga att åter etablera institutioner, strukturer och miljöer som är attraktiva för människor. Som vi sett är det ett problem som följt regionen åtminstone sedan mitten av nittonhundratalet. Å andra sidan har Umeå visat en förmåga att under drygt hundra år växa och vara en miljö som behållit sin attraktivitet. Hur mycket human kapital kan Umeå attrahera fram till år 2070?

Som vi berörde inledningsvis är det givetvis ytterst svårt att ge en precis prognos på en sådan tidsutsträckt. Många försök att förutsäga en befolkningsutveckling har misslyckats. Syftet här är dock snarare än att ge en exakt prognos, att visa på möjligheter. Att presentera ett möjligt framtidsalternativ och en investeringsmöjlighet i stadsbyggnad och stadsutveckling. Det ger referenser som staden och regionen kan förhålla sig till. Varför går utvecklingen åt ett visst håll? Sker det medvetet eller är det något som "bara händer". Om man vill gå åt ett annat håll, vad bör i så fall göras?

Ett sådant scenario skulle kunna börja med att studera Norrlands och Sveriges befolkningsutveckling för att ge dessa som restriktioner på Umeås utveckling. Istället väljer vi

här att börja med Umeås egen utveckling och se den som en del av, ett bidrag till befolkningsutvecklingen i Norrland och Sverige. Det är ett medvetet val. Vi tror att det är i städerna och deras omland som förutsättningarna att attrahera befolkning bestäms. Nationella och storregionala strukturer påverkar givetvis enskilda städernas utveckling. Sådana strukturer är dock resultatet av agerande i enskilda eller grupper av dominerande städer i en region eller nation. Norrlands utveckling är i det perspektivet ett resultat av agerande eller snarare brist på agerande bland eliter i Norrland. De eliterna kan ha hindrats av eller lierat sig med nationella och internationella eliter. De kan ha gynnats av att regionen och dess städer utvecklats i en viss riktning eller inte utvecklats. De kan ha tävlat sinsemellan om att attrahera resurser. Norrlands historia är rik på sådana berättelser om inbördes tävlan.

Vi försöker här frigöra oss från sådana strukturella hinder för tillväxt och istället peka på tre möjliga utvecklingsförlopp. Ett *högtillväxtalternativ* får representera vad vi tror är maximalt möjligt. Ett andra *minimitillväxtalternativ* anger vad som minimalt krävs för att åstadkomma en uthållig tillväxt medan ett tredje *stagnationsalternativ* representerar en situation där Umeå följer de norrländska städernas gemensamma historia och efter en period av tillväxt, går över till stagnation och tillbakagång.

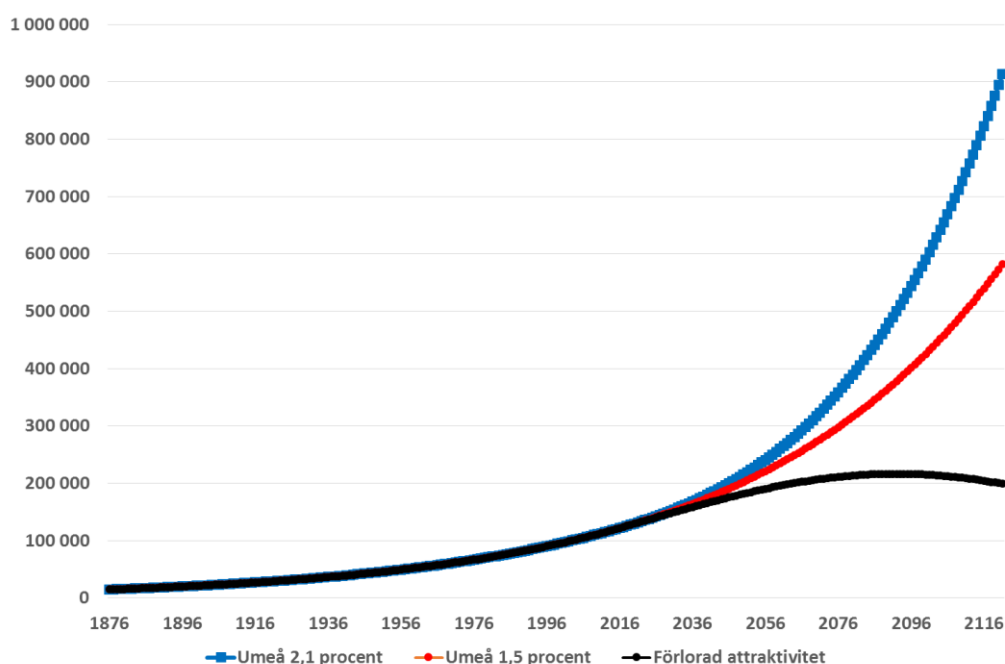
I *högtillväxtalternativet* har vi antagit att Umeå inte bara behåller sin historiska tillväxttakt utan dessutom långsamt lyckas öka den upp till 2,1 procent per år runt år 2050. Som vi såg tidigare har Umeå vuxit nästan konstant sedan branden 1888 med en tillväxttakt runt 0,5 - 1,5 procent. I högtillväxtalternativet tänker vi oss att det faktum att Umeå i början av 2000-talet blivit Norrlands största kommun och dessutom manifesterat sin centrala position med genomförandet av det europeiska kulturhuvudstadsåret även givit staden en relativ konkurrensfördel i relation till andra städer i Norrland. Det motiverar valet av en ytterligare högre tillväxttakt.

Är 2,1 procent en hög för att inte säga omöjlig tillväxttakt? I ett svenskt perspektiv är det inte omöjligt. År 2014 ökade Umeås befolkning med ca 1 300 invånare vilket motsvarar en tillväxt på 1,1 procent. Det är en tillväxttakt nära det svenska genomsnittet. För att placera sig själv i ett nationellt sammanhang och erbjuda ett starkt stadsalternativ i norra Sverige bör staden sträva efter en tillväxttakt betydligt över detta. En tillväxt på 2,1 procent är inte ovanligt bland svenska kommuner. Det är givetvis lättare att uppnå för en liten kommun än för en stor ekonomi. Den tillväxttaktan blir således svårare att uppnå ju större Umeås ekonomi blir. Antagandet representerar därmed en i svenska mått ambitiös men inte omöjlig tillväxttakt. I ett norrländskt efterkrigsperspektiv är det däremot en tydlig omorientering i riktning mot att erbjuda regionen ett kraftfullt och ständigt utvecklat stadsalternativ.

Ett mer moderat men fortfarande utmanande tillväxtalternativ baseras på en tillväxt på 1,5 procent. Det kan upplevas som ett sorts *minimitillväxtalternativ* för att Norrland i framtiden ska kunna erbjuda ett stadsalternativ i den över delen av det svenska stadssystemet.

Det tredje alternativet är ett *stagnationsalternativ*. I det scenariot fortsätter Umeå att växa men i en avtagande takt för att sedan förlora befolkning till andra städer i världen. Städer som etablerat sig med en starkare attraktivitet.

I Figur 9 har de tre alternativa befolkningsscenarierna åskådliggjorts schematiskt. Med en utveckling enligt *högtillväxtscenariot* som når upp till 2,1 procent runt 2050 skulle Umeå år 2070 passera 300 000 invånare. Fortsätter staden med den tillväxttakten har Umeå passerat 550 000 invånare vid kommande sekelskifte. Scenariot innebär att staden tydligt klarar målet att vara 200 000 invånare år 2050. Umeå skulle alltså vara knappt tre gånger så stort som idag år 2070. Det innebär att staden skulle vara av Uppsalas storlek år 2050, av Malmös storlek år 2070 och av Göteborgs storlek vid sekelskiftet. Det är storlekar på städer som redan finns i dag i Sverige. Strukturer som således är möjliga att studera i praktiken.

Figur 9. Tre alternativa scenarier för Umeås befolkningstillväxt fram till år 2100.

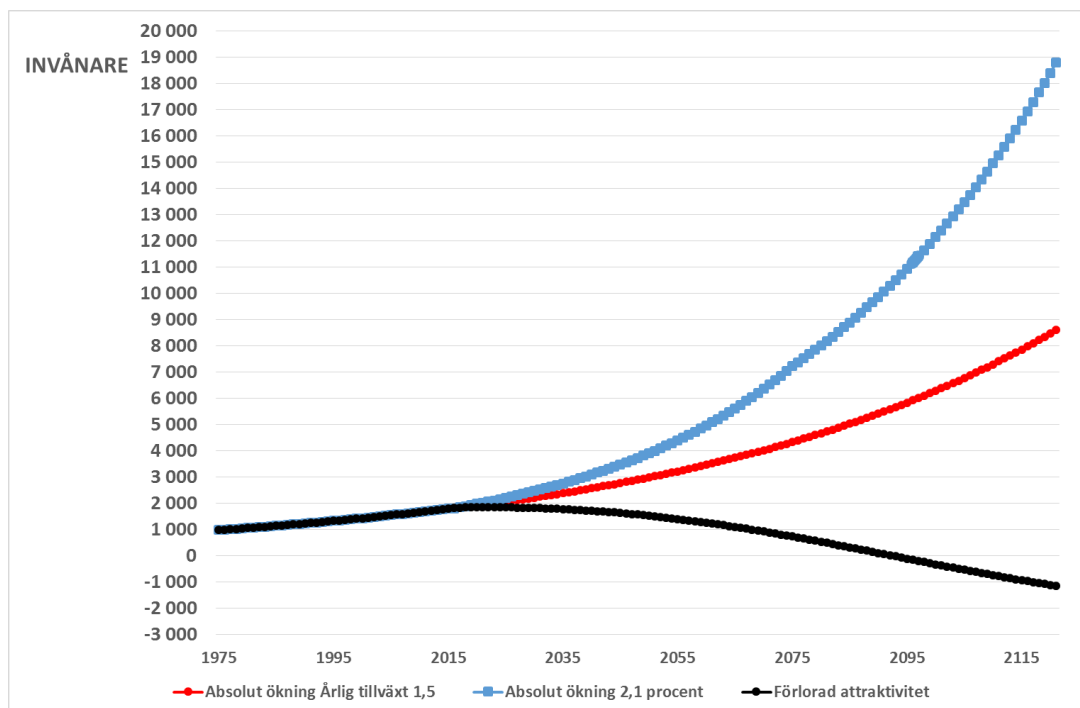
Med en långsammare årlig tillväxt på 1,5 procent enligt *minimitillväxtalternativet* skulle stadens invånarantal istället passerat 420 000 invånare vid sekelskiftet. I det fallet når man precis 200 000 invånare år 2050.

I *stagnationsalternativet* fortsätter Umeå att växa men i en avtagande takt. År 2050 har staden 180 000 invånare. Man når målet om 200 000 invånare först år 2070. Vid sekelskiftet närmar staden sig nolltillväxt på en nivå runt 215 000 invånare för att inleda det nya seklet med fallande befolkningstal. För de som har de norrländska städernas befolkningshistoria i minne kan kanske även det scenariot upplevas som väl optimistiskt.

Vad innebär scenarierna för krav på årlig befolkningstillväxt? I både hög- och minimitillväxtfallen behöver staden nå en årlig tillväxt på minst 2 000 invånare inom 10 år. Det är ett mycket ambitiöst mål med tanke på att staden nu växer med tal som ligger närmare 1 000 invånare. Det kräver att staden tar ett helt nytt steg i sitt bostads- och

infrastrukturbyggande och i sin förmåga att bjuda in nya medborgare att delta i stadens utveckling.

För att åskådliggöra det har i Figur 10 de tre scenarierna istället tolkats som krav på årlig befolkningstillväxt. I högtillväxtalternativet måste Umeå efter år 2070 klara av att varje år förse upp till 7 000 invånare med nya bostäder. I minimalalternativet rör det sig om en årlig ökning på runt 4 000 invånare. Med ett antagande om att två till tre personer bor i varje bostad ger det ett årligt nybyggnadsbehov på 1 600 – 2 800 bostäder. Under de senaste tio åren har staden haft en genomsnittlig tillväxttakt på runt 500 bostäder med enskilda toppår på runt 1000 bostäder.

Figur 10. Årlig befolkningstillväxt i tre alternativa scenarier för Umeås tillväxt till år 2100.

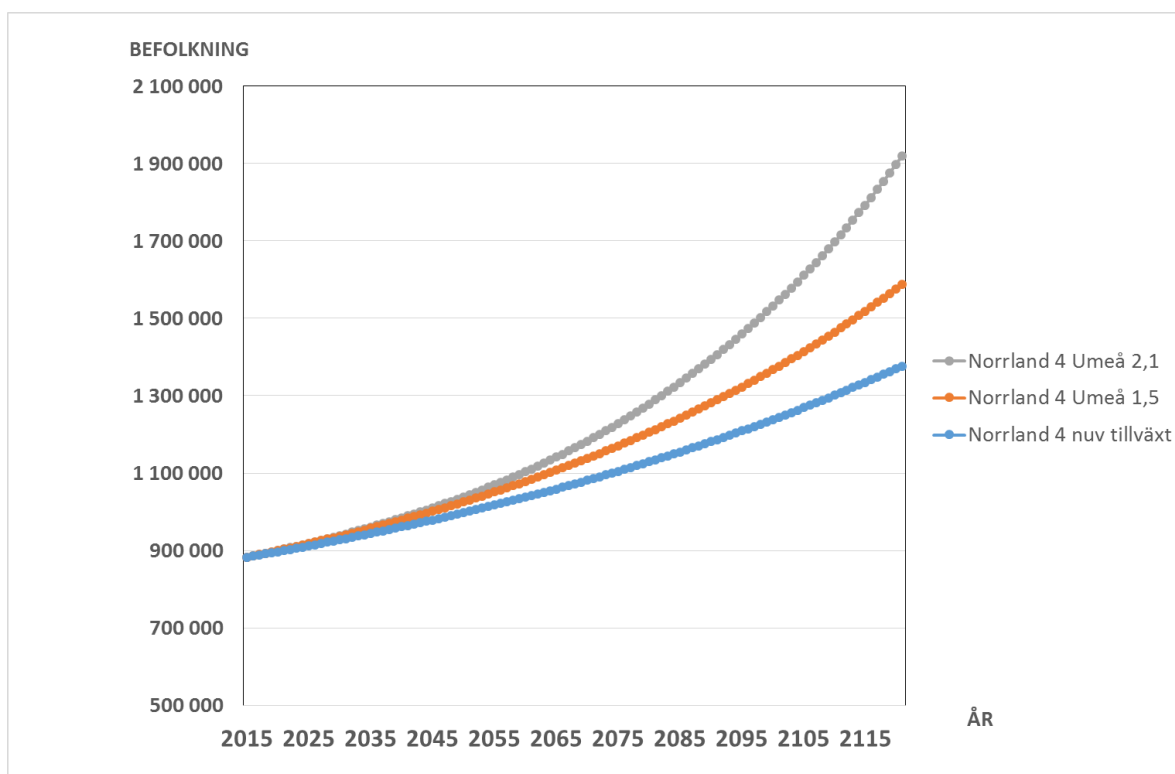
I det stagnationsscenario där Umeå inte lyckas nå upp till minimitillväxttakten utan förlorar relativ attraktivitet antar vi att staden inte når upp till en tillväxttakt på över 2 000 invånare per år utan istället pendlar mellan 1 500 och 1 900 invånare i årlig tillväxt. När staden når målet 200 000 invånare runt år 2070 har tillväxten sjunkit under 1 000 invånare per år. Det medför att stadens befolkning börjar minska efter att man nått 215 000 invånare någon gång runt år 2090.

Som jämförelse kan konstateras att med en fortsatt årlig tillväxt på 1 000 personer varje år når staden 155 000 invånare år 2050 och 175 000 år 2070. Det innebär att stadens tillväxttakt i det läget skulle sjunkit från dagens tillväxt på runt 1,0 procent till 0,6 procent årligen.

Vad skulle ett växande Umeå innebära för Västerbotten och för Norrland år 2070? Västerbotten har idag 260 000 invånare och Norrland 880 000 invånare. En tillväxt med ytterligare 195 000 personer i Umeå fram till 2070 och under det hårda antagandet att inte någon annan kommun ökar sin befolkning, skulle det innebära att Västerbotten når en befolkning på 450 000 invånare. Det är ungefär vad Östergötland har idag. För Norrland skulle det medföra att regionen återvänt till befolkningstalen från år 1950 och kan börja presentera sig själv som något annat än en avfolkningsregion.

Det är alltså under förutsättningen att övriga kommuner i Norrland i genomsnitt behåller sin befolkning. I ett pessimistiskt scenario skulle Umeås tillväxt representera en form av stark inomregional koncentration. Norrlands befolkning är då oförändrad på runt 880 000 invånare fram till 2070 och det som framförallt sker är att Umeå förmår ta emot samtliga som vill bo i en tätare växande stad i Norrland. Det är givetvis en mycket dyster utsaga för Norrlands framtid. Den är däremot inte orealistisk utan speglar mycket av skeendena i Norrlands efterkrigshistoria.

Vad skulle tala emot en sådan utveckling? Ett faktum är att världens befolkning fortsätter att växa om än i långsammare takt är ett sådant faktum. Världens befolkning förväntas nå 11 miljarder innan befolkningen åter börja minska någon gång närmare år 2200. Tillväxten förväntas däremot inte vara koncentrerad till Europa. Europa kommer dock att vara i behov av arbetskraft. Även Sveriges befolkning har efter en period av långsam tillväxt nu åter börjat växa snabbare. De nationella befolkningsprognoserna revideras sakta uppåt.

Figur 11. Norrlands befolkning med 2014 års tillväxt samt två alternativa scenarier för Umeås framtida tillväxt.

Om Sveriges befolkning närmar sig 15 miljoner år 2100 får det ses som anmärkningsvärt om Norrland inte skulle kunna växa till över 1 miljon invånare. I Figur 11 har Norrlands framtida befolkningsutveckling i ett scenario återgivits där de fyra residensstäderna växer med 2014 års tillväxttakt och kommunerna i övriga Norrlands växer mycket måttligt. Redan i det fallet passerar regionen 1 miljon invånare runt år 2050. I de båda övriga scenarierna växer Umeå med 1,5 respektive 2,1 procent per år. Något som innebär att Norrland passerar sitt befolkningsrekord från 1950 betydligt tidigare men framförallt ger en långsiktigt stabil tillväxt. Givetvis skulle motsvarande utveckling erhållas om samtliga de fyra större städerna ökar sin tillväxttakt till något över det nationella genomsnittet för Sverige.

Med tillväxttakten från år 2014 skulle Sverige år 2100 omfatta ca 25 miljoner invånare. Behåller Norrland sin andel av Sveriges befolkning skulle det tala för en befolkning i regionen på runt 1,4-2,4 miljoner invånare. Endast 3 procent av Sveriges yta är bebyggd, i Norrland är motsvarande siffra 1,3 procent. Plats för en sådan befolkningstillväxt finns i närheten av de nuvarande städerna men varje plats i regionen som utvecklar sin attraktivitet kan givetvis bli aktuell i ett sådant scenario.

I ett mindre pessimistiskt scenario skulle alltså Norrland ta sig ur ett halvt sekel av stagnation. Med ett växande Umeå är det i det perspektivet mycket troligt att kommunerna i Västerbotten kan tillgodogöra sig spridningseffekter från Umeås tillväxt. Att Västerbottens exempel även sprider sig till övriga kommuner i Norrland är kanske även möjligt, i alla fall inte otroligt. I vilken grad detta sker är beroende på i vilken mån dessa städer och kommuner till sist bryter upp från den oförmåga man haft att utveckla sina tätorter, skapa attraktiva miljöer för människor och prioritera sin fastighetsutveckling.

6. INVESTERINGSMÖJLIGHETER I STADSBYGGNAD

Med en tillväxt som uppnått 2,1 procent år 2070 skulle Umeå enligt ovanstående scenario det året alltså bestå av cirka 315 000 invånare och en tillväxt på ca 6 000 till 7 000 invånare varje år. Vad motsvarar det för framtida investeringsmöjligheter i stadsbyggande i Umeå?

Vi har försökt att uppskatta de investeringsmöjligheter en ny stadsdel på ca 10 000 invånare innebär för en stad. Bostadshus, teknisk infrastruktur, ytor för handel samt arbetsplatser gav ett uppskattat samlat värde på investeringsmöjligheterna till ca 11,6 miljarder. Det nyckeltalet har därpå använts för att uppskatta de årliga investeringsbehoven i de olika tillväxtalternativen.

I högtillväxtalternativet skulle Umeå erbjuda investeringsmöjligheter från år 2015 fram till år 2070 på upp till ca 230 miljarder i dagens penningläge. Av dessa investeringar skulle 110 miljarder genomföras fram till 2050, då Umeås befolkning enligt scenariot skulle vara runt 215 000 invånare. Med den långsammare tillväxttakten i minimitillväxtalternativet med runt 1,5 procent årlig tillväxt skulle Umeå i stället erbjuda investeringsmöjligheter på runt 95 miljarder fram till år 2050 och totalt 177 miljarder fram till år 2070.

Mycket talar för att de stora investeringsbehoven i Umeå fram till år 2070 just handlar om stadsbyggnadsinvesteringar. Därtill kan läggas ett behov av sådana nyinvesteringar i omkringliggande infrastruktur som kommer att krävas när staden går från 120 000 invånare idag till i runda tal 300 000 invånare år 2070. Vad kan dessa bestå av? När det gäller transportsystemen är det möjligt att helt nya alternativ kan komma att presenteras under scenarioperioden. Redan nu testas självstyrande fordon samt solcellsdrivna flygplan och fartyg. Istället för att här spekulera i effekten av dessa och de investeringsmöjligheter de ger så försöker vi istället identifiera de investeringsmöjligheter som nuvarande teknik ser ut att medge i takt med att Umeå växer.

Med stor sannolikhet behöver Umeå flygplats byggas ut eller flyttas en bit utanför staden. Att bygga ut dagens flygplats för att möjliggöra interkontinentala landningar och väderskyddad på- och avstigning skulle knappast kosta mer än 0,5 miljarder. En uppgradering av den nuvarande flygplatsen är samtidigt helt nödvändig för att Umeå ska kunna erbjuda ett starkare nav i det nationella och internationella flygnätverket. Man skulle förvänta sig regionalt flyg till städer som Östersund, Trondheim, Bodö, Tromsö, Uleåborg och Helsingfors. Därutöver kan man tänka sig direktlinjer till några centrala europeiska städer samt kanske till någon stad i Indien och Kina.

I ett sådant perspektiv är inte en flytt av flygplatsen omöjlig. Det är dock beroende av stadens tillväxttakt, behovet av mark i stadens och älvens närhet samt flygteknikens utveckling. En helt ny flygplats med internationell standard skulle sannolikt kosta mellan 3 och 5 miljarder.

I takt med att Umeå växer kommer ett ökat behov att förstärka såväl vägnätet som järnvägsnätet i samtliga riktningar ut från Umeå. Den del av Norrbotniabanan som går mellan Umeå och Skellefteå kan komma att kosta ca 10 miljarder kronor. En uppgradering av vägnätet från Örnsköldsvik till Skellefteå samt till Vännäs och Vindelns kan komma att erbjuda investeringsmöjligheter på ca 8 miljarder kronor. Tillsammans ger det investeringsmöjligheter i vägar och järnvägar på ca 18 miljarder kronor.

Det mest spektakulära investeringsobjektet är en fast förbindelse till Vasa i Finland. Vasa är i geografiskt hänseende Umeås närmaste stad och har en betydande finlandssvensk befolkning. Handeln och transporter med roddbåt, segel- och motordrivna fartyg över Kvarken har långa anor och även under vintertid har förbindelser upprätthållits på isen. För närvarande pågår planeringen av investeringar i en ny färja. I spekulationerna förekommer tankar på en fast förbindelse över Kvarken. Det krävs givetvis att såväl Umeå som Vasa växer betydligt innan en sådan investering kan bli samhällsekonomiskt lönsam. På stora delar av sträckan är Kvarken dock inte speciellt djup varför de tekniska problemen med en fast förbindelse inte är utmanande. En fast förbindelse har tidigare beräknats kosta runt 25 miljarder och är redan idag inte extremt olönsam. Vi behåller den summan här men betonar den betydande osäkerheten i uppskattningen. Sammanfattningsvis motsvarar tankarna på en ny internationellt orienterad flygplats och den fasta förbindelsen en investeringsmöjlighet på cirka 30 miljarder kronor. Dessa båda investeringar ligger dock långt fram i tiden och kräver att städerna på båda sidor om Kvarken växer betydligt.

Totalt ger det ett investeringsintervall på cirka 280 miljarder för hela perioden fram till 2070 om flygplatsen och Kvarkenförbindelsen på sammantaget 30 miljarder inräknas. Utan dessa blir det således ca 250 miljarder. Den årliga genomsnittliga investeringsmöjligheten ligger därmed på mellan 4,5 och 5 miljarder. Givetvis med övervikt på periodens andra hälft. I minimitillväxtalternativet, utan Kvarkenförbindelsen och en ny flygplats, skulle investeringsmöjligheterna istället uppgå till ca 195 miljarder, eller ett årligt genomsnitt på 3,6 miljarder.

7. SAMMANFATTNING OCH FRAMTID – EN STADSUTSTÄLLNING 2030

Norrland står inför avgörande utmaningar. Regionen är i behov av förnyelse. Efter ett nittonhundratals som inleddes med stark tillväxt men även med en utglesning av befolkningen följde en längre period av betydande stagnation. Regionen behöver komplettera sitt erbjudande till en idag globalt mobil befolkning med ett eller flera starkare stadsalternativ. Regionen behöver ta ett nytt utvecklingssteg.

Vi har här redovisat investeringsmöjligheter i Umeå under olika framtidsalternativ, som en del i en sådan mer stadsorienterad utveckling. Beräkningarna måste givetvis ses som mycket ungefärliga och schablonmässiga. De kan i betydande delar även överföras till andra norrlandsstäder som beslutar sig för att slå in på en ny och avgörande tillväxt. Fokus har legat på ett försök att ringa in möjligheter till investeringar i stadsbyggnad och infrastruktur. Uppskattningarna utgör en utgångspunkt för framtida djupare analyser och revideringar. Här har till exempel inte medräknats andra investeringar inom näringslivet än lokaler. Ytterligare investeringar krävs om sysselsättningen i Umeå ska följa den prognosticerade befolkningsutvecklingen.

Scenarier som de som presenterats här uppfattas lätt som prognoser. Det är alltid intressant att i efterhand peka på försök att beskriva framtider som skiljer ut sig från tidigare förlopp. Speciellt om de inte uppfylls. Vi har här beskrivit tillväxtalternativ för Umeå som inte ligger bortom vad som tidigare varit möjligt i Sverige, men de strider tydligt mot den gängse uppfattningen om städer och städernas roll i Norrland.

Ska man döma av historien och de norrländska städernas historiskt bristande förmåga att förnya sig själva och skapa uthållig tillväxt talar givetvis mycket för att även Umeå till sist kommer att följa det lägsta tillväxtalternativet och inleda en fas av stagnation med eventuell befolkningsminskning någon gång efter år 2070.

Men rapportens svepande betraktelse över Norrlands historia har satt fokus på den faktiska omfördelning av befolkningen som skett i regionen under de senaste tvåhundra åren. Betraktelsen har pekat på att Norrland genomgått betydande förändringar och trots den stagnation som i flera avseenden kunnat observeras under 1900-talets andra hälft innebär det inte att regionen framgent inte ska kunna bryta sig ur detta ”spår”. Den brist på intresse för befolkningstillväxt och människor som kännetecknat andra hälften av nittonhundratalet har dock försatt regionen i en besvärlig situation. Norrland såväl som sina städer står därför

inför grundläggande utmaningar om man fortsättningsvis vill vara en region som upplevs som intressant för världens befolkning.

Umeå har i det avseendet visat på möjligheter. Till stadens fördel kan räknas att den inte blivit så djupt involverad i regionens naturresursekonomi att det skapat en belastande kultur. Till dess nackdel kan föras att staden fortfarande trots en lång period av tillväxt är en liten stad i såväl det svenska som speciellt det europeiska och globala stadssystemet. Möjligen kan det faktum att Umeå med tydlighet formulerat befolkningstillväxt som övergripande mål medföra att staden har en större förmåga att avveckla strukturer som hindrar dess tillväxt. Våra beräkningar pekade på:

- *Investeringsmöjligheter på cirka 280 miljarder för perioden fram till 2070 om flygplatsen och Kvarkenförbindelsen på sammantaget 30 miljarder inräknas. Utan dessa blir det således ca 250 miljarder. Det ger genomsnittliga investeringsmöjligheter på mellan 4,5 och 5 miljarder per år.*

Ska dessa investeringsmöjligheter realiseras krävs däremot en förnyelse inom flera områden. Några av dessa kan vara:

- *Kvinnornas roll i Norrland.* Norrland har länge haft svårt att attrahera kvinnor i samma utsträckning som de större städerna i södra Sverige. Arbetsmarknaden för kvinnor i regionen är dessutom kraftigt orienterad mot den offentliga sektorn. Här behövs en ny attraktivitet och en förnyelse av arbetslivet.
- *Kunskapsbildningen i Norrland.* Norrlands universitet ger omfattande möjligheter till högre utbildning. Dessa är däremot samtliga statliga myndigheter. I deras närhet saknas ofta starka konkurrerande alternativ och fristående forskningsinstitut.
- *Internationaliseringen av Norrland.* Kulturellt och etniskt är Norrland redan idag i flera avseenden heterogent. Ska befolkningen växa krävs dock en avsevärt ökad invandring och fundamentalt ökade möjligheter för personer från hela den övriga världen att periodvis arbeta i regionen. Till exempel ställer det nya krav på skolsystemet där helt engelskspråkiga utbildningar måste erbjudas vid sidan av de svenskspråkiga.
- *Fastighetsmarknaden i Norrland.* Det är uppenbart att en förnyelse måste ske på den norrländska fastighetsmarknaden. Omsättningen av fastigheter måste öka, förvaltningen utvecklas, utbudet bättre anpassas till efterfrågan, de kommunala bostadsbolagen måste bli mer aktiva på transaktionsmarknaden och kommunerna måste flytta mer resurser till planhantering. Politiker och aktörer på marknaden i Norrland måste därtill höras i debatten om den nationella lagstiftning som påverkar bostadsmarknaden.
- *Finansmarknaden i Norrland.* Umeå och Norrland behöver nya finansiella instrument för att möjliggöra långsiktiga satsningar på fastighetsmarknaden i syfte att nå sina befolkningsmål. Instrument som gör det möjligt att genomföra grundläggande långsiktigt strukturella investeringar inom vars ramar olika aktörer med kortare investeringsperspektiv kan verka.

Umeå har som mål att nå en befolkning på 200 000 invånare. Det ställer betydande krav på strukturell förnyelse men kan samtidigt endast ses som ett etappmål. Vi har här pekat på att en uthållig tillväxt måste baseras på en befolkningstillväxt som överstiger det svenska genomsnittet och som dessutom ligger i det övre skiktet bland Sveriges kommuner. Vi har även pekat på vilka investeringsmöjligheter ett sådant stadsbyggnadsprojekt erbjuder för investerare, byggherrar och stadens politiska ledare. Det gäller att erbjuda ett nytt stadsbyggande för en befolkning som värdesätter livskvalité, en ekologiskt hållbar livsföring, informationsflöden och en stimulerande icke-linjär upplevelse av stadsmiljön av det slag som idag framförallt naturens dynamik kan erbjuda.

Den norrländska staden ska år 2070 hantera tekniker och ett tillgänglighetslandskap som kan komma att skilja sig drastiskt från dagens förhållanden. Självstyrande fordon, robotar, globala snabba informationsnätverk och solceller är bara några exempel på sådana grundläggande förändringar.

Vi föreslår därför att som förberedelse och som en del i ett sådant stadsbyggnadsprojekt:

- *Umeå tar initiativ till en internationell Stadsutställning år 2030.*

Det är 100 år efter Stockholmsutställningen 1930. Stockholmsutställningen markerade ett avstamp för det moderna Sverige som sedan realiserades under det resterande nittonhundratalet. Här finns mycket att lära av, positivt såväl som mer problematiska utfall, men framförallt en möjlighet att förnya framtidsbilden av den nordiska staden. Mycket talar för att ett en sådan utställning och ett sådant stadsbyggnadsprojekt kan vara till fördel för såväl staden, dess omland samt för Norrland som helhet.